

Goran FILIPI

Filozofski fakultet u Puli, Sveučilište u Rijeci
Medulinska 3, HR-52100 Pula

POMORSKI TERMINI U RUKOPISNOM
LATINSKO-HRVATSKO-TALIJANSKOM RJEČNIKU
FRA JOSIPA JURINA IZ 18. STOLJEĆA:
plovila, dijelovi plovila i plovidba

U članku se raspravlja o 35 pomorskih terminima koje je fra Josip Jurin uvrstio u latinsko – hrvatsko – talijanski rječnik koji se kao rukopis čuva u franjevačkom samostanu sv. Lovre u Šibeniku. Rukopis je napisan koncem 18. st. i obuhvaća tri sveska s ukupno oko 2600 stranica. Drugi i treći svezak su neka vrst pomagala uz prvi svezak. Nazivlje o kojem se ovdje razglaba pocrpio je i ustupio nam mr. Jadran Kale, kustos Županijskog muzeja u Šibeniku, na čemu mu od srca zahvaljujemo. Mr. Kale poslao nam je 69 termina koje je rasporedio u tri skupine: I. *Plovila, dijelovi plovila i plovidba*; II. *Brodogradnja*; III. *Jedra i jedrenje, jarboli i konopi*. U ovom se članku raspravlja samo o prvoj skupini termina. Na žalost, u ovom trenutku ne raspoložemo s terminima za alate iz fratova rječnika.

Kako je u rukopisu latinski jezik ishodišni, tako se i u ovom radu građa navodi abecednim redom latinskih natuknica iza kojih u zagradi slijedi kratica izvora (ako je naveden) a zatim tumačenja na hrvatskom i, ako ima, na talijanskom jeziku¹ te broj sveska i stranice. Sve su natuknice numerirane. U dodatku članka nalazi se abecedni popis hrvatskih termina s kojih se upućuje na broj pod kojim su obrađeni. Pomorski termini, i latinski i hrvatski i talijanski, navode se onako kako nam ih je posredovao mr. J. Kale – to vrijedi za grafiju, naznake (J. Kale je u uglatim zagradama predložio rekonstrukciju nečitkih slova, dok je upitnikom ili uskličnikom u običnoj zagradi izrazio nepouzdanost odnosno pouzdanost pojedinog navoda, a zvjezdicom je označio da u izvorniku ima još teksta) i ustroj natuknica.

¹ Talijanske je ekvivalente ispuštao sam autor, a kadkad ih nije uvrstio ispisivač Kale.

Cilj je ovoga rada prije svega utvrditi semantičku podudarnost latinskih i hrvatskih pomorskih naziva u Jurinovom rječniku, a samo se usput detaljnije raspravlja o nekom zanimljivijem hrvatskom ili latinskom terminu. Da bismo postigli zadani cilj fratrovu smo građu uspoređivali s osobnom građom i onom iz literature kojom raspolažemo a tiče se hrvatske, latinske i talijanske brodograđevne terminologije. Posebnu smo pozornost posvetili usporedbi predstavljene građe s istorodnim natuknicama iz najstarijeg hrvatskog rječnika puno poznatijega Šibenčanina Fausta Vrančića.

1. *acatium*, -ii, n. – mali brodić od privoza [I/13].

Fratrar se ograničava na jednostavni opis ne dajući termina – lat. *ăcătium*, -ii ‘navicella’ (VLT 7); ‘barca’ (DIDL 12 – prema Pliniju). Vrančić nema latinskog termina.

2. *alveus*, -i, m. – plav, oli santina od plava [I/76].

Fratrar nam daje dva značenja, što je sasvim opravdano.

Latinski *alveus*, *i* je ‘kao korito iškopân panj, čun, čamac, smrtnjak (...) *Verg.*; trbuh u broda’ (DIV 75); ‘fondo della nave, carena’ (VLT 40); *alvēus*, *i* ‘carena, stiva, scafo di nave (...) piccola barca, navicella’ (DIDL 70).

Oblik *plav* stari je hrvatski brodski termin i nalazi se u svim starijim hrvatskim rječnicima, što za ovu zgodu vrlo prikladno sažimlje Vidović s. v. *plav* pa navodimo: »“linter navis” Bella, Stulli, Vrančić, Mikalja, Belostenec, Vuk; Arj u značenju ‘barka, čamac, čun, ali... i brod, korablja, lađa’, primjera ima vrlo mnogo iz dubr. govora te iz čakavskih, mnogo manje iz ostalih, od XIV st. do XIX st., 1920. u svakodnevnoj upotrebi na Loš.« (VID 258). Vrančić navodi *plav* uz lat. *navis* i tal. *naue* (VRA 65). »Važan je brodski termin *plav* m ‘navis’ = *plāv*, gen. -i (Lika, Liješće, Sinac) ‘monoksil, iz jednog drveta izduben čamac’ (...)« (SKOK II/685, s. v. *plīti*). Za *santina* v. 5.

3. *anchora* – sidro – ancora [II/112].

Vrančić s. v. *anchora* za hrv. navodi *sidro*, a za tal. *ancora* (VRA 7). Oblik *sidro* »potječe bez sumnje od sgrg. σῖδρο(v), stgr. σῖδροϋς ‘željezo’. Grčka je riječ. U pomorskoj terminologiji specijalizirano na kotvu samo na našem Jadranu. Kako se taj grecizam razvio na našem Jadranu na jednak način kao lat. proparoksitona *situlu* > *sidlo*, *siglo*, *Duculum* > *Diklo*, *Decimum* > *Dicmo*, tj. samoglas u penultimi ispao je, a očuvao se u ultimi, treba pretpostaviti da je riječ *sidro* ušla u naš jezik posredstvom dalmato-romanskoga.« (SKOK III/229).

Talijanski je pak oblik možda etruščanskog podrijetla. Skoku je *ankora* »riječ koju su Etruščani posudili od Grka i predali je Rimljanima« (SkokTerm 80, 81). I Battisti i Alessio dopuštaju izvođenje od grčkog preko etruščanskoga: »probabile prestito da un etr. **anchura*, a sua volta dal gr. *ánkyra*« (DEI I/190), dok P.

Zolli ne spominje etruščanski kao jezik posrednik: »Lat. *āncora(m)*, dal gr. *ánkura*, der. di *ánchos* 'curvatura'(...)« (DELI I/53). Oblike tipa *ankora*, posuđenice iz nekog mletačkoga govora, rabe diljem našeg Jadrana zajedno s oblicima tipa *sidro*: uglavnom nije riječ o istoznačnicama nego o polariziranim sinonimima koji označuju manje odnosno veće, ili dvokrake odnosno četvero-krake, vrste sidrâ (v. BB 26, s. v. *ānkora*).

4. *arca* – *korablja* – *arca* [II/140].

Prema Vidoviću riječ je *korablja* bila u široj uporabi u Sutivanu još početkom ovoga stoljeća, a među starijim govornicima i do II. svjetskoga rata (VID 224). Faust Vrančić nema *korablje* ali su oblici toga tipa bogato oprimjereni u starijim hrvatskim rječnicima – značenja su i opća i crkvena (zavjetni kovčeg) (v. ARJ V/317).

Faust Vrančić uz *arca* daje hrvatski ekvivalent *szkrynia*, a kao mađarski navodi *lada* (VRA 9). Lat. *arca* znači '1. ormar, kovčeg, sanduk (...) 2. tamnica, uza' (DIV 102 – manje-više isto i u DIDL 108 i VLT 56).

5. *carina* – *santina*, *dno od broda* – *carena*, *fondo di nave* [II/236].

Vrančić za lat. *carina* daje tal. *carina* i hrv. *dno od plavi* (VRA 17). Latinski oblici tipa *carina* imali su više značenja: 'utroba, kilj, trbušina (u broda); tp. brod, lađa' (DIV 168, s. v. *cārīna*); '1. carena, chiglia; 2. nave' (VLT 92, s. v. *cārīna*); 'carena, chiglia, nave' (VLT 92, s. v. *cārīna*). Prema našim anketama u Betini, Murteru i Korčuli ne postoje mletačke posuđenice tipa *karina*, nego samo gl. tipa *karinati* u značenju 'izvrnuti brod na bok' i 'popravljati brod', što odgovara značenjima u suvremenim rječnicima talijanskoga jezika: *carenare*² 'inclinare una nave sopra uno dei fianchi per riparare la carena' (PAL 257). U hrvatskih pisaca koji se bave pomorskom terminologijom moguće je naći sva značenja koja je riječ imala u latinskome osim 'brod' (npr. u SkokTerm 137 i SKOK II/51 saz-najemo da se oblik u Dubrovniku u 16. st. rabio u značenju 'kobilica'). Svi ovi oblici potječu od grčkoga i čini se da im je u osnovi *κάριον* 'orah' (SKOK II/51, s. v. *kārīna*).

Oblici tipa *santina* 'kaljužnica', posuđenice iz nekog mletačkoga govora, dobro su potvrđeni diljem hrvatskoga Jadrana (v. BB 216), a Skok ih drži dalmatskima, što bismo možda trebali isključiti jer je oblik s *-a-* zabilježen i u Chioggi (CHIO 455) (više u BB, loc. cit.), a *santina* za talijanski navodi i naš *fratar* (v. 10., 35.) – što doduše može biti greška. Bilo kako bilo, etimon je lat. *sēntīna* 'mutež na dnu broda' (DIV 969).

6. *carina*, *-ae*, *f. (Ces.)* – *java*, *od broda*, *plava etc.* – *fondo di nave* [II/728].

Hrv. *java* ne nalazimo u repertoarima kojima se služimo. V. i prethodnu natuknicu.

² *Carèna* je 'la parte della nave che sta immersa nell'acqua, chiamata anche *opera viva*' (PAL 257) – Vidović navodi *karina/karena* 'dno broda, podmorski dio' (VID 207, s. v. *karina*).

7. celox, -ocis, f. (Liv.) – brodica – picciola barca [I/249].

Jurin je lat. oblik na hrv. i tal. preveo kao 'omanje plovilo, brodica'. Latinski repertoari kojima se služimo imaju *celox*: 'hitroplovka, lađica za prtljag' (DIV 177); 'nave veloce, nave da corsa, brigantino' (VLT 97); 'nave leggera e veloce' (DIDL 210). Vrančić nema latinskoga oblika – *brod* ima s. v. *nauigium* i *navis* (VRA 65).

Brodica je umanjenica na *-ica* od *brod* (SKOK I/216).

8. celox, navis cursoria – brod morski po način ormanice – saetta, legno marittimo [II/806].

Latinske sintagme ne nalazimo u rječnicima kojima se služimo, a prema hrvatskim i talijanskim ekvivalentima čini se da je riječ o nekakvom bojnom brodu. *Za ormanica* v. 23.

9. cymba, lembus – brodica, gaeta, plavčica – barca piccola da navigare [II/186].

I jedan i drugi latinski oblik uglavnom označuju omanje plovilo (drugi oblik još i brže omanje plovilo): *cymba, ae* 'barchetta, navicella' (VLT 162, DIDL 393); 'čun, čamac' (DIV 272); *lembus, i* 'feluca, brigantino, piccola nave veloce; barca, barchetta' (VLT 387); '1. feluca³, 2. barchetta (DIDL 934); '1. malena brzoplovka lađa, brzača, jahta, 2. čamac' (DIV 592). Vrančić ima lemu *cymba* uz koju navodi hrv. *ladycza* i tal. *barcha* (VRA 26).

Talijansko je objašnjenje dobro, dok je u hrvatskom bilo dovoljno navesti samo prvi i treći oblik. Potonji je umanjenica od *plav* (v. 2.). *Za brodica* v. 7.

Gaeta je na Jadranu srednje velik brod na jedra i(li) vesla s jednim jarbolom za ribarenje i prijevoz tereta. Više o tom obliku u BB 76, s. v. *gajèta*.

10. fundulus, -i, m. 2. (Vitr.) – razumi se dno od plava – santina, fondo di vascello [I/575].

Za hrvatski se dio natuknice fratar ograničio na opis, premda je uz manje-više istoznačne termine *alveus* (2.) i *carina* (5.) naveo hrv. *santina*.

Latinski je oblik umanjenica od **fündus*, -*ōris* 'dno', REW 3585.2, koju kao pomorski termin ne nalazimo u latinskim rječnicima kojima se služimo. Termina nema ni u Vrančića.

11. interscalmium, -ii, n. 2.* (Vitr.) – raz[umije se] prostor u plavu, to jest širina, oli dužina koja je me[đ]u soham – spazio che è nella nave tra l'uno scarmo, e l'altro [I/773].

Od latinskih rječnika kojima se služimo termin je, prema istom izvoru (Vitr.) zabilježen samo u DIDL 879: *interscalm ūm, ūi* 'interscalmio, spazio fra due

³ *feluca* 'nave veliera piccola e veloce' (PAL 536) < arapski *faluk*.

scalmi,' Vitr. Prema Carlu Battistiju tal. *interscàlmio* (prvi put zabilježeno u 19. st.) 'posto libero fra due rematori' učena je riječ: »v. dotta, lat. tardo *interscalmium*« (Vitruvio) (DEI 2067).

12. latera navis – rebra od broda – finchi della nave [II/421].

Lat. sintagme ne nalazimo kao pomorski termin. Talijanski je opis točan a hrvatski nije jer je *latera* mn. od *latus* 'strana, bok', REW 4934.

13. lembus, -i, m. (Liv.) – lađa – barca [I/837].

Za lat. oblik v. 9. I hrvatski i talijanski ekvivalenat uz ovu lemu znače 'omane plovilo' za što se u hrvatskom može reći *lađa*, a u talijanskom *barca*.

Oblici tipa *lađa* (»ie., baltoslav. i praslav. **oldija* – SKOK II/259) uz hrvatski su Jadran označivali jednostavne brodice (gotovo monoksile) ravna dna kakvih više nema. Danas, prema našim anketama ti su oblici u Dalmaciji počeli označivati nešto složenije brodice ravna dna koje se nazivaju i *batanama*.

14. liburna, -ae, f.* (Liv.) – lađa, dvoveslica, vrsta plava, gusarka ilirička, fusta gusarska – sorta di nave leggera, brigantino [I/848].

Za taj povijesni ratni brod danas u hrvatskom jeziku postoji termin *liburna* koji smo primili preko nekog europskog jezika, možda talijanskoga. Brod je prozvan po ilirskom plemenu Liburnima koje je živjelo u pokrajini Liburniji što se nalazila poprilično između Istre i Dalmacije. U latinskim repertoarima nalazimo: *liburna* (*sc. navis*) 'liburnjanka, lađa hitroplovka, brigantinka' (DIV 600, s. v. *Liburnia*); *liburna* (*sott. navis*) 'liburna (nave leggera e veloce)' (VLT 391); *nave liburnica, brigantino* (DIDL 994, s. v. *Liburnus*). Tal. *liburna* 'veloce nave bireme da guerra dell'antichità' (DEI 2223) učena je riječ: »v. dotta, lat. *Liburna* (Cesare) (...) dal nome del popolo balcanico dei *Liburni*, pirati della *Liburnia* (Croazia)« (DEI 2223, 2224). Iz navoda je jasno da je *liburna* gusarski brod, brzi brod, brod s dva reda vesala, a sve to daje nam i fratar bilo u hrvatskim, bilo u talijanskim opisima. Osim toga daje i vrlo uopćene definicije kao *lađa* (v. prethodnu natuknicu), *vrsta plava* (za *plav* v. 2).

15. linter, -tris, m. et f. 3. (Caes) – čopula, lađa za ribati, za privozit se – burchello, barchetta da pescare [I/854].

U latinskim rječnicima nalazimo *linter* 'čamac, čun' (DIV 603); *linter, lintris* 'barchetta, barcone, navicella' (DIDL 949); 'barca, barchetta, battello, zattera' (VLT 393). Uz lat. *linter* Vrančić navodi hrv. *ladgicza* i tal. *schafa* (VRA 56).

Oblik *linter* 'čamac, čun', REW 5071 nije se nastavio u talijanskim govorima, jedino u sicilijanskom nalazimo (*l*)*untru*, ali od *lünter*, REW, 5071.2.⁴

Riječ je dakle o manjem plovilu za ribanje (lađa za ribati; barchetta da

⁴ Isti etimon nastavlja i rumunjski *lüntrre* »ambarcație cu fundul plat și cu prora și pupa înclinate, folosite pe ape fără valuri mari: barcă (cu vâsele)« (DEX 587).

pescare) i prijevoz (za privozit se). Tal. *burchello* (treba *burchiello*) ne bi spadalo ovamo jer je *burchiello*⁵ 'barca a remi o a vela a fondo piatto per trasporto di passeggeri o merci, adoperata nei fiumi e nei laghi' (PAL 219) – oblici toga tipa, koliko je nama poznato, ne postoje na jadranskim obalama.

Oblik *čopula* srodan je likovima tipa *copul*, *čupa*, *čopa*, *čopul*, *čopulica* i sl. koji se koriste na svim točkama istočnoga Jadrana od sjevera do juga. Termin bilježe i manje-više svi mletački repertoari koje imamo. Postoji i u furlanskom: *zòpi*, *zopolèt* (PIR 1320). Prvotno je značenje termina zapravo 'monoksil': 'čun od jednog panja izduben' (ARJ II/60, s. v. *čopula*), koje se kasnije donekle proširilo i na manje brodice, ali uvijek primitivnijega tipa.

16. *linter*, *-tris*, *navicula*, *cymbula* – *plavčica*, *brodica*, *lađica* – *barchetta* [II/186].

Lat. *cymbūla*, *ae* 'piccola barchetta' (VLT 162), umanjenica od *cymba*, REW 2440 (v. 9.); 'barchettina' (DIDL 393); 'čunac' (DIV 272); *navīcūla*, REW 5860a umanjenica je od *navis*, REW 5863. Za *linter* v. prethodnu natuknicu.

17. *lintriculus*, *-i*, *m.* (Cic.) – *gaeta*, *lađica* – *picciol naviglio a remi* [I/854].

Divković prema Ciceronu bilježi lat. *lintrīcūlus*, i 'malen čamac, smrtnjak' (DIV 603), što je umanjenica od *linter* (v. 15.).

18. *moneris*, *-is*, *-f.* 3. (Liv.) – *lađica* – *feluca* [I/928].

Isto mjesto iz Livija preuzimaju i Divković i Bianchi i Lelli: *mōnēris*, *is* 'monera, brod s jednim redom vesala, jednoveslarka' (DIV 663); 'rame a un solo ordine di remi' (DIDL 1018). Tal. *feluca*, riječ arapskog podrijetla, označuje pak 'nave veliera piccola e veloce' (PAL 536) – kao i srodni u hrvatske govore preuzeti oblici *filjuga*, *feluka*, *felukon*, *filugeta* i sl. koje donosi VID.

19. *navicula*, *-ae*, *f.* (Cic.*) – *brodić*, *plavčica*, *lađica* – *navicella*, *navetta*, *barchetta* [II/636].

V. 16.

20. *navis*, *-is*, *f.* 3. (Cic.) – *plav*, *lađa*, *brod*, *korablja*, *driervo* – *nave*, *barca*, *naviglio* [I/955].

Lat. *navis*, REW 5863, opći je naziv za "brod", kao i hrvatski i talijanski ekvivalenti. Za *plav* v. 2., za *lađa* v. 13., a za *korablja* 4. Hrv. *brod* praslavenska je riječ: »Tvorbeno riječ **brodъ* izvedena je od glagola **bresti*/**brēsti*, **bredō* 'prelaziti, gaziti preko vode'.« (GLU 152). U hrv. riječ *brod* znači i 'prijelaz preko rijeke', što je starije, dok u slovenskom *brod* ima značenje 'skela, splav za prijelaz preko rijeke'. Faust Vrančić ima *brod* uz *nauis* (VRA 65) i *vadum* (VRA 109): 'pličina, gaz u moru ili u rijeci, brod, prijelaz' (DIV 1114, s. v. *vādum*).

⁵ Umanjenica od *burchio* »grossa barca a fondo piatto, con coperta parziale o totale, usata nei fiumi e canali dell'Italia settentrionale« (PAL 219).

21. *navis – plav – bastimento* [II/188].

V. prethodnu natuknicu.

22. *phaselus, -i* (Cic.) – *brodić, mali gajeta, brodac – burchietto, schifetto* [I/1105].

V. sljedeću natuknicu.

23. *phaselus – bargentin, ormanica – bergantino, legno marittimo* [II/196].

Za *phāsēlus* Divković daje značenje 'brodić nalik na pasúljovu mahunu' (DIV 792), a u DIDL 1182 i VLI 518 nalazimo *phāsēlōs e phāsēlus* u značenju 'barchetta' odnosno 'navicella, barchetta, brigantino'. Oblik *ormanica* (< lat. *armata* (*navis*) ili sl.) odgovara tal. *legno marittimo* ali to je: 'tip ratnog broda (...) lakše vrste bojna galija' (VID 331). Hrvatski *bargentin* bila bi posuđenica iz nekog talijanskog idioma, ali kao da je prilagođena talijanskom izgovoru – uobičajeni su oblici diljem istočnih jadranskih obala ili *brigantin* (< mlet. *brigantin(o)*) ili *brgantín*, s ispadanjem *-i*. Bolji su hrvatski ekvivalenti uz prethodnu natuknicu.

24. *plectrum, -i, n.* (Sil.) – *upravilo od plava, to jest timun – timone della nave* [I/1118].

DIV 801 ima *plēctrum* samo kao 'šibalo, štapić kojim se udaralo u žice citare' i 'citar', a DIDL 1197 uz *plectrum* donosi i 'timone'. Hrv. *timun* mletačka je posuđenica (< *temōne*, REW 8625 – lat. riječ najprije je označavala 'rudo kormila', a potom je proširila značenje i na 'kormilo' istisnuvši *gubernācūlum*, DIV 459).

25. *prora, -ae, f.* 1. (Cic.) – *prova, plavska prova, pridnja strana plava – prora, proda* [I/1207].

Lat. *prōra*, REW 6784 (< grč. *πρώρα*, SENC 818) dalo je mlet. *prova* što je preuzeto u istočnojadranske hrvatske govore.

26. *puppis, -is, f.* 3. (Cic.) – *krma, plavska krma – poppa* [I/1230].

Za lat. *pūppis*, REW 6855, diljem hrvatskoga Jadrana proširen je praslavenski brodski termin *krma* (SKOK II/205) koji je danas vjerojatno jedini termin za taj dio broda. Mlet./tal. oblici tipa *popa* i sl., za razliku od suprotnoga dijela broda, vjerojatno mu nikada i nisu predstavljali pravu konkurenciju, osim u složenicama i sintagmama – krma je naime najbitniji dio primitivnijih plovila kakva su Slaveni upotrebljavali u pradomovini, pa je zato naziv za nj i sačuvan do današnjih dana. Ipak, Vidović za Sutivan na Braču navodi *pupa* za koje veli da je starije od *krma* (VID 376). Vrančić nema toga pojma u svom rječniku.

27. *ratis – povodnica, drvlje oli daske složene zajedno koje se protežu priko vode, kerep – zattera* [II/1046].

U Divkovića i Bianchi-Lellija nalazimo *rātis, is* 'splav; pak *čun, brod uopće' (DIV 892); '1. zattera; 2. ponte di barche; 3. galleggiante; 4. (poet.) nave, imbarcazione' (DIDL 1325), dok REW 7088 uz *ratis* ima samo značenje 'Floß'. Hrv.

povodnica ‘splav’ navode svi bitni stariji hrvatski leksikografi: »U rječniku Belinu (zattera, legni ò tavole messe insieme, che si tirano per acqua), u Bjelostjenčevu (schedia, codicaria navis, trabica), u Jambrešićevu (ratis, – u lat. dijelu) i u Stulićevu (ratis). Nike plavi povodnice, s kojima se je po moru obkoliti mogao grad.« (ARJ XI/277). Anić nema riječi, a ni Skoka nije zainteresirala.

Nije nam jasno odakle šibenskome fratra hungarizam *kerep*. Priređivač ARJ IV/987 preuzeo ju je iz Stefanovićeve rječnika gdje uz natuknicu *kèrep* stoji naznaka (u Hrv.) i dva značenja: ‘1. skela od više lađa svezanih (ukerepljenih)...; 2. (u Srijemu) dno ili lađa na kojoj stoji vodenica (na velikome kerepu stoji kuća a na malome ajtaš)...’ (STEF I/384). V. i SKOK II/75, *kèrep*.

28. *remora, echeneis* – *ustegnut plav i na jidri, i na vesli, ustavica* [II/758].

Lat. *echeneis* jest morska riba prijanjalica: *ēchēnēis* ‘remora (pesce)’ (VLT 214); ‘remora, pesce marino’ (DIDL 518), a u latinskim rječnicima kojima se služimo za *rēmōra* nalazimo samo značenje ‘ritardo, ostacolo, impedimento’ (VLT 601); ‘indugio, ostacolo’ (DIDL 1353), no u Vinje čitamo da je lat. *remora* »termin kojim se kod nekih pisaca (Donat, Servije) prevodio grčki ihtionim *ēxeveīç*.« (JaFa 1.2.). Lat. ihtionim *remora* prema DELI IV/1050 potječe od navedenih značenja: tal. *rēmōra* »pesce osseo marino con corpo slanciato, che ha sul corpo un disco adesivo a ventosa con cui si attacca ad altri pesci, tartarughe o navi per farsi trasportare« protumačeno je kao »Vc. dotta, lat. *rēmōra(m)*, che traduce il gr. *echenāis* (dal v. *ēchein* ‘avere, tenere, trattenero’), n. dovuti all’antica credenza di questo piccolo pesce di fermare le navi«. Zanimljivo da u ARJ XX/6 za hrv. *ustavica* nalazimo isti raspored značenja kao za lat. *remora*. Vinja sumnja u autentičnost ihtionima *ustavica*: »Brojne potvrde navedene su u ARJ 20, 7, ali su im izvori bez iznimke leksikografi ili prirodoslovci, pa se može pretpostaviti da je *ustavica* (ako je od *ustaviti*) kalk prema njem. (*Schiffs*)*halter*« (JaFa 1.2.1.1.)⁶. Bilo kako bilo, iz materijala koji imamo na raspolaganju nije jasno je li fratar pogriješio ili je u njegovo doba doista postojala metafora riba – brod.

29. *remus, -i, m.* (Cic.) – *veslo – remo* [I/1288].

Lat. *remus*, REW 7204 dalo je mlet./tal. *remo* (BOE 565) koje se u istočno-jadranskim govorima nije dublje usadilo. U VID 387 nalazimo *rema*, plt. ‘vesla’ za Ulcinj, a sami smo u Korčuli zabilježili složenicu *mezorêmo* ‘veslo dužine oko šest metara za vožnju s nogu’. Hrv. *veslo* je sveslavenski i praslavenski brodski termin (SKOK III/579). Uz lat. *remus* Vrančić navodi hrv. *vezlo* (VRA 90).

30. *scalmus, -i, m.* (Cic.) – *soha, soha od vesla, štrop od vesla, palac od lađe na kojem stoji veslo – scarmo, caviglia del remo; legno a cui s’attacuno i remi* [I/1339].

⁶ Usput, u bilješki nakon njemačkoga ihtionima Vinja piše: »Riba kâ ladje vsztavlya, Belostenec, 2, 462. Međutim, ne možemo odbaciti mogućnost miješanja s *usta*.«

Lat. *scalmus*, REW 7640 dalo je tal. *scalmo* i *scarmo*⁷. Značenje je lat. termina ‘kvruga na strani broda, kroz koju se promiče veslo, palac’ (DIV 952, *scālmus*). Fratar nam za hrv. nudi tri ekvivalenta, no nije baš najprecizniji: *soha* i *palac* nisu ista stvar, premda imaju istu funkciju, tj. oslonca za veslo. Mi smo u Betini i Korčuli zabilježili *sôha* ‘jednostavno rašljasto ležište za veslo od tvrđa drva’, a oblici toga tipa prošireni su diljem istočne jadranske obale (v. VID i/li BB): »To je čisto naša praslavenska riječ *soha* ‘grana’. Iz ove sa folklornoga gledišta važne činjenice možemo zaključiti da su stari Slaveni na svojim monoksilima upotrebljavali mjesto škarma jednostavnu račvastu granu odsječenu sa stabla. To točno odgovara stepenu navigatorne kulture njihova doba«. (SKOKTerm 141). U Betini i Korčuli zabilježili smo i *pālac* ‘drveno ležište za veslo nalik na ruku s ispruženim palcem’, a i oblici toga tipa, kao oni za *soha*, rasprostranjeni su diljem istočnoga Jadrana (v. VID i/li BB): metafora je jasna, slavenska umanjena na -*bc* od **palb* ‘prst’ (SKOK II/589).

Termin je *štrop* pak ‘vjenčić (kožni ili od konopa) koji se natakne na palac i u koji se udjene veslo’. U Korčuli smo zabilježili *strōp*, u Betini *štrōp*. Mlet. posuđenica proširena diljem istočnoga Jadrana: mlet. *stropo* (BOE 717) < lat. *strōppus* ‘kaiš, remen’, REW 8321 < grč. στρόφος ‘veza, uže, konop’, SENC 867.

31. *scapha*, -*phe*, *f.* (Cic.) – *lađica*, *čopula* – *barchetta*, *battello* [I/1340].

Za *čopula* v. 15. Lat. *scāpha* je ‘čun, čamac’ (DIV 953), dakle *lađica* (umanjena od *lađa* – v. 13.), odnosno *barchetta*, *battello*.

32. *sentino*, -*as* (Fest.) – *čistiti*, *očistiti*, *ispaljati dno od broda* – *votar la sentina* [I/1363].

Glagol *sentino* nalazimo samo u DIDL 1436 u značenju ‘vuotare la sentina’. Hrv. *ispaljati* izvedenica je od oblika tipa *palj* ‘ispolac’. Domaća riječ (SKOK II/594).

33. *solvere* – *ljuljat se*, *zibat se kao plav na moru prie neg zategne vitar u jidra* – *abbrivare*, *pricipiar a far vela* [II/8].

Prema tal. *abbrivare* ‘mettere in moto una nave’ (PAL 5) i lat. *solvere ancoram* (o *nave*) ‘sciogliere la nave, salpare’ (VLT 653, s. v. *solvo*) možemo reći da se Jurin doista jako nespretno izrazio.

34. *tonsa*, -*ae*, *f.* (Stat.) – *veslo* – *remo* [I/1497].

U značenju ‘veslo’ Divković ima *tcnsa* (DIV 1074), a u VLT 706 i DIDL 1593 nalazimo *tonsa*. V. i 29.

35. *tropis*, -*idis*, *f.* 3. (Mart.) – *dno od broda* – *santina d’una nave* [I/1520, II/829, II/832].

⁷ Etimologija za ove termine nije jednoznačna – više o tom v. u BB 241, s. v. *škëram*, gdje se navodi i manje-više sva relevantna literatura.

Od latinskih repertoara kojima se služimo samo u DIDL 1619 nalazimo, i to ne kao pomorski termin: *trōpis* 'fondo, deposito del vino'. Riječ je u srodstvu s hrvatskim i slovenskim oblicima tipa *trop*, *drop* 'talog; vinacea' (SKOK III/506; SNOJ 687). Nije nam moguće utvrditi je li se latinski termin upotrebljavao i za kaljužnicu. Fratar se za hrvatski dio, kao i mnogo puta do sada, ograničio na jednostavan opis ne potrudivši se ponuditi termin – uvjereni smo da se i u njegovo doba na šibenskom području upotrebljavao termin tipa *santina*, kao što je i danas u uporabi diljem istočnih jadranskih obala.

Za zaključak možemo mirno reći da se naš fratar nije pokazao kao dobar poznavatelj broderske terminologije u svom jeziku i u svom kraju. Hrvatski ekvivalenti za latinske nazive dosta su neprecizni. Sinonimi često samo otežavaju stvar (nije isto brod i barka i plav i brigantin). Na žalost moramo zaključiti da nam ova građa ne će biti gotovo od nikakve pomoći za bilo kakva terminološka istraživanja koja se tiču pomorstva i brodarstva.

KAZALO HRVATSKIH NAZIVA

- bargetin – 23.
- brod – 20.
- brodac – 22.
- brod morski po način ormanice – 8.
- brodica – 7., 9., 16.
- brodić – 19., 22.
- /mali/ brodić od privoza – 1.
- čistiti, očistiti, ispaljati dno od broda – 32.
- čopula – 15., 31.
- /drvlje oli/ daske složene zajedno koje se protežu priko vode – 27.
- dno od broda – 5., 35.
- /razumi se/ dno od plava – 10.
- driervo – 20.
- drvlje oli daske složene zajedno koje se protežu priko vode – 27.
- /razumije se prostor u plavu, to jest širina, oli/ dužina koja je među soham – 11.
- dvoveslica – 14.
- fusta gusarska – 14.
- gaeta – 9., 17.
- /mali/ gaeta – 22.
- gusarka ilirička – 14.
- /čistiti, očistiti,/ ispaljati dno od broda – 32.

izvlačenje, potegnuće jednog plava na kraj – 52.
java, od broda, plava etc. – 6.
kerep – 27.
korablja – 4., 20.
krma – 26.
/plavska/ krma – 26.
lađa – 13., 14., 20.
lađa za ribati, za privozit se – 15.
lađica – 16., 17., 18., 19., 31.
ljuljat se, zibat se kao plav na moru prie neg zategne vitar u jidra – 33.
/čistiti,/ očititi, ispaljati dno od broda – 32.
ormanica – 23.
palac od lađe na kojem stoji veslo – 30.
plav – 2., 20., 21.
/ustegnut/ plav i na jidri i na vesli – 28.
/vrsta/ plava – 14.
plavčica – 9., 16., 19.
povodnica – 27.
pridnja strana plava – 25.
/plavska/ prova – 25.
prova – 25.
/razumije se/ prostor u plavu, to jest širina, oli dužina koja je među soham – 11.
rebra od broda – 12.
santina – 5.
santina od plava – 2.
sidro – 3.
soha – 30.
soha od vesla – 30.
/razumije se prostor u plavu, to jest širina, oli dužina koja je među soham – 11.
štrop od vesla – 30.
/to jest/ timun – 24.
upravilo od plava – 24.
ustavica – 28.
veslo – 29., 34.
/ljuljat se,/ zibat se kao plav na moru prie neg zategne vitar u jidra – 33.

BIBLIOGRAFIJA

- ARJ = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–XXIII, JAZU, Zagreb, 1880.–1976.
- BB = Goran Filipi, *Betinska brodogradnja. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Županijski muzej Šibenik, Šibenik, 1997.
- BOERIO = G. Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano*, Mletci, 1856.
- CHIO = R. Naccari – G. Boscolo, *Vocabolario del dialetto chioggiotto*, Editrice Charis, Chioggia, 1982.
- DEI = C. Battisti – G. Alessio, *Dizionario etimologico italiano*, I–IV, G. Barbèra Editore, Firenze, 1975.
- DELI = M. Cortelazzo – P. Zolli, *Dizionario etimologico della lingua italiana*, I–IV, Zanichelli, Bologna, 1979.–1983.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Bukurešt, 1996.
- DIDL = E. Bianchi – R. Bianchi – O. Lelli, *Dizionario illustrato della lingua latina*, Le Monnier, Firenze, 1982.
- DIV = M. Divković, *Latinsko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb, 1900 (pretisak izdanja iz 1980.).
- GLU = A. Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb 1993.
- JaFa = V. Vinja, *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*, I–II, JAZU-Logos, Zagreb-Split, 1986.
- PAL = F. Palazzi, *Novissimo dizionario della lingua italiana*, Fabbri, Milano, 1974.–1983.
- REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1972.
- SENC = S. Senc, *Grčko-hrvatski rječnik za škole*, Zagreb 1988. (pretisak izdanja iz 1910.).
- SKOK = P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, JAZU, Zagreb, 1971–1974.
- SkokTerm = P. Skok, *Od koga naučiše jadranski Jugosloveni pomorstvo i ribarstvo*, Hrvatska štamparija Gr. štedionice Split, Split, 1933.
- SNOJ = M. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1997.
- STEF = V. Stefanović Karadžić, *Srpski rječnik*, I–II, Prosveta, Beograd, 1986. (prema bečkom izdanju iz 1852.).
- VID = R. Vidović, *Pomorski rječnik*, Logos, Split, 1984.
- VLT = G. Campani, G. Carboni, *Vocabolario latino-italiano italiano-latino*, Paravia, Milano, 1990.
- VRA = Faust Vrančić, *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika, latinskog, talijanskog, njemačkog, hrvatskog i mađarskog*, Liber, Zagreb, 1971. (pretisak mletačkog izdanja iz 1595.)

La terminologia marittima nel vocabolario manoscritto
latino-croato-italiano del XVIII secolo di fra Josip Jurin:
imbarcazioni, parti di nave, navigazione

Riassunto

Nel presente lavoro sono stati elaborati 35 termini appartenenti alla terminologia marittima. I termini sono stati raccolti e raggruppati da Jadran Kale che ha esaminato il vocabolario manoscritto compilato a Šibenik verso la fine del '700 da fra Josip Jurin. Nel saggio si esamina con molta cura la corrispondenza semantica dei termini latini, croati ed italiani del Vocabolario. Alla fine del lavoro si trova l'indice alfabetico dei termini croati.

Ključne riječi: pomorski termini, brodograđevna terminologija

Key words: maritime terms, shipbuilding terminology